

de Duinrel

Natuurvereniging de Bollenstreek

28ste jaargang, december 2022

Bestuur John van Velzen; F. Koolhovenstraat 5, 2171 RD, Sassenheim
voorzitter telefoon: 06-54661288 of mail: voorzitter@bollenstreek.knnv.nl

penningmeester Jan Plomp; Ambachtstraat 29, 2181 RC, Hillegom
telefoon: 0252-516545 of mail: penningmeester@bollenstreek.knnv.nl

secretaris Maud van der Veen; Langevelderlaan 9, 2204 BB, Noordwijk
telefoon: 06-11098194 of mail: secretaris@bollenstreek.knnv.nl

ledenadministratie Maud van der Veen
mail: ledenadministratie@bollenstreek.knnv.nl

algemeen lid Agaat Mesman; Dopheidestraat 38, 2165 VP, Lisserbroek
telefoon: 0252-503039 of mail: agaat@quicknet.nl

Redactie Adrie van Dam, Annelies Moolenaar, Thomas van Haaster en Maud van
de Duinrel der Veen
mail: deduinrel@gmail.com

webredacteur mail: webmaster@bollenstreek.knnv.nl

Excursiecommissie Agaat Mesman, Jan Bischoff Tulleken, Lidy van der Salm, Jan Plomp
en Jos van Schie

Waarnemingen Sarah Humphrey; Geestburg 6, 2171 DM, Sassenheim
telefoon: 0252-755156 of mail: vogelsbollenstreek@gmail.com

Milieuoverleg Nico Groen; Fazantstraat 50, 2162 GM, Lisse
Duin- & Bollenstreek telefoon: 0252-410460 of mail: nico.groen@casema.nl

Donateur of lid worden? Maak € 18,00 respectievelijk € 41,50 over op NL32 INGB 00005 61947 t.n.v.
KNNV afdeling Bollenstreek te Hillegom o.v.v. 'Donatie' en/of 'Contribu-
tie'. Donateurs ontvangen de Duinrel. Leden krijgen daarnaast ook het
blad Natura van de landelijke KNNV. Het lidmaatschap of donateurschap
starten of beëindigen kan alleen per kalenderjaar. Opzeggen moet vóór
1 november per brief of e-mail gebeuren bij de ledenadministratie.

ontwerp omslag Thomas van Haaster
ontwerp logo Sarah Humphrey
foto's omslag Voorkant: "Girafje", Adrie van Dam
Achterkant: "Weidebeekjuffer", Annelies Moolenaar
Achterkant binnen: "Bliksem in boom", Otto Thomas

De volgende Duinrel ver- De Duinrel is het kwartaalblad van Natuurvereniging de Bollenstreek,
schijnt half maart 2023. onderdeel van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging.
De sluitingsdatum voor de De vereniging organiseert activiteiten zoals lezingen en excursies met
kopij is 15 februari 2023. aandacht voor vlinders, vogels, libellen en planten. Informatie over de
vereniging vind je op de website: <https://bollenstreek.knnv.nl>.

De Duinrel, 28ste jaargang, nr. 4, december 2022

Inhoudsopgave

<i>Van de redactie</i>	136
<i>Gallenexcursie in de Amsterdamse Waterleidingduinen</i>	137
<i>De vleermuizen op Wassergeest in de nazomer</i>	139
<i>Paddenstoelenexcursie in Elswout</i>	141
<i>Paddenstoelenwandeling Tespelduyn</i>	145
<i>Voor leden door leden</i>	147
<i>Minicursus Paddenstoelen</i>	151
<i>Minicursus Paddenstoelen – Impressie van een deelneemster</i>	153
<i>Najaarswandeling Landgoed Koningshof</i>	153
<i>Bijpraten over Wassergeest</i>	156
<i>Gi-Ga-Groen op school</i>	159
<i>Libellen in Overijssel</i>	162
<i>Natuurmomentje Bliksem</i>	165
<i>Gedicht: Dierlijk lief en leed</i>	171
<i>Activiteitprogramma</i>	172

Van de redactie

Door: Annelies Moolenaar

Bij geval brengen alle ingezonden artikelen een bepaald sprookjessfeer met zich mee. Zo maken we kennis met Meidoornroosje en worden bij een vleermuisen-show wel meer dan zeven dwergen gezien. Op de mosheuvels van Elswout gaat het helemaal los met saprotrofe zwammen, tonderzwaarddoodskisten, elfenbankjes en een boleet die het gemunt heeft op de rood-met-witte-stippen-paddenstoel. En ja, duikt daar ook Sneeuwwitje op, tussen Bepoederde rupsendoders? Als dat maar goed gaat!

Op Tespelduyn werd Heksenboter gevonden. Op de voor-leden-door-leden-avond kwam iets voorbij over kabouters die een karig maal genoten. En ja: past het schoentje wel? Anders zakken de wadlopers weg in het slik, zonder van korstmossen voorziene brugleuningen.

Wat zijn sommige van onze leden toch actief in het geven van cursussen! Aan schoolkinderen werd bijvoorbeeld bijgebracht prinsheerlijk kikkers te bewonderen. En zo werd er bij de Minicursus Paddenstoelen geleerd: *spiegeltje, spiegeltje op het zand, zitten er buisjes aan de onderkant?*

U kunt lezen over een onopvallende poort die toegang geeft tot Koningshof: waar zich een wonderschone wereld openbaart, en het krioelt van hoefsporen van mysterieuze dieren. Kersenbonbons voor het oprapen in Wassergeest – restanten van een snoephuisje?

De Duinrel houdt het spannend, want dan volgt er een verhaal over leergierige kinderen die door een bos rondlopen. En of zij er ooit weer uitkwamen is natuurlijk een cliffhanger. Menig juf zal nooit meer rustig slapen na dit avontuur.

Bij een toverwereld horen vanzelfsprekend slangen op het pad. Ook daar wordt over verhaald, en huiver bij de beschrijving hoe door bliksem verhitte olie als uit een kookpot stomend uit een boom ontsnapt. Tenslotte een poëtische bijdrage over de Wolf, die, Roodkapje voorbij, de mens nog altijd angst inboezemt.

Fantasie? Nee, wie zijn/haar ogen opent in de natuur komt dit alles gewoon tegen. Wat is het toch een feest om je te laten betoveren door al die schoonheid. Het ontbreekt echter aan ezels die munten poepen, dus de contributie moet wel zelf worden voldaan. Check de bijlage daarover!

De redactie, en het bestuur van de KNNV De Bollenstreek wensen u fijne Kerstdagen, en een wonderschoon 2023!

Gallenexcursie in de Amsterdamse Waterleidingduinen

Door: Maud van der Veen

Zaterdag 27 augustus verzamelden zes deelnemers zich bij de Oase van de Amsterdamse Waterleidingduinen voor de Gallenexcursie onder leiding van Marja Koning van KNNV Haarlem. Ja, je moet ervan houden. Maar als je leert de blaadjes van bomen regelmatig om te draaien, gaater een hele nieuwe wereld voor je open. Elke boom heeft zijn eigen collectie gallen. De Eik heeft er zeker 40, maar sommige bronnen spreken zelfs van 80 verschillende soorten.

Wat zijn gallen eigenlijk? Om het eenvoudig te houden citeer ik hier Wikipedia ([https://nl.wikipedia.org/wiki/Gal_\(plantkunde\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Gal_(plantkunde))). "Een (planten-) gal is een woerking van een plant, ontstaan door een parasiet of symbiont, meestal een insect (een galwesp, galmug, gewone vijgenwesp, vlieg, bladluis of galmijt) dat zijn eieren in de plant legt. De gal, waarvan de vorm specifiek is voor een bepaalde parasiet, dient als behuizing en voedsel voor de larve." Marja liet zien dat de larve al een gaatje in de gal maakt, zodat de mug er later uit kan komen. Of zoals Jan Plomp het verwoordde: "Een gal is eigenlijk de kraamkamer van een insect"

Na een korte introductie gingen we los. Eerst maar eens de Eiken onder de loep genomen. We vonden Knoppergalwesp. Op een volgende Eik vonden we Lensgalwesp, die eruit ziet als een kleine bolling met sterharen, en Plaatjesgalwesp, die eruit ziet als een hol kuiltje. Verder nog een Oestergalwesp en de Gordelgalwesp. Allemaal net iets anders gevormd. En ten slotte vonden we de Ananasgalwesp, die inderdaad aan een Ananas doet denken. Marja liet ons ook nog een exemplaar van de Ramshoornagalwesp uit een doosje zien, omdat die nog erg zeldzaam is. We vonden hem dan ook niet tijdens de excursie.

Op een Beuk vonden we gallen van de Beukenhaargalmug (kleine pluizige gelige bolletjes) en van de Beukengalmug (spitse groenige en later rode bolletjes). En op de blaadjes van de Vogelkers zaten de gallen van de Pruimenhoortjesmijt. Ze vormen kleine bolletjes op een steeltje en zijn groen en rood.

Ondertussen zie je op de stammen en takken van al die bomen ook andere kleine beestjes zitten. Zoals de Sigaarzakdrager, een nachtvlinder. De rupsen maken ter bescherming zelf een gladde zak van boomschors. Je moet dus goed kijken. Onder de schors vonden we heel veel Pissebedden. Die werden vroeger gekookt en aan kinderen gegeven tegen het bedplassen. Ook zagen we nog de rups van een Witvlakvlinder, die zich stillietjes op een blad had genesteld. En dan al die kleine Min-eermotjes, die op de stam geplakt zitten. Haast niet te determineren. Een Kogel-

spin keek belangstellend toe of er iemand in zijn web wilde komen. En zo waar stiltejes op een blad de Snuitkeverschildwants.

Elzenvlag en Ananasgal (Adrie van Dam)

Maar we waren voor de gallen gekomen, dus toch maar weer blaadjes omkeren. Op de Esdoorn zat de Esdoornknobbelmijt. Op de Els spotte we al snel de Elzenvlag en de Elzenviltmijt. En op een Meidoorn moest toch echt de Meidoornrozetgal te vinden zijn. Vele meidoorns later vonden we er gelukkig toch een paar. Een rommelige blaadjeskluwen, ook wel een Meidoornroosjegenoomd, aan het einde van een takje. Niet te missen als je weet wat je zoekt. Tja ...

Aan de waterkant was het ondertussen een komen en gaan van waterjuffers en waterbeestjes. Houtpantserjuffers hingen loom aan de kleine takjes, net een glinsterend koperdraadje. Heidelibellen vlogen langs de oevers. Watersnuffels en Lantaarntjes hingen in het riet. Schaatsenrijders snelden over het water. En in het water zagen we lange groene slierten drijven. Dat bleek de wortelrozet van het Pijlkruid te zijn.

Als we bijna bij de parkeerplaats zijn, zien we op het blad van een Iep de Iepen-zigbladwespe die, zoals de naam al zegt, een zigzaggend spoor in de bladeren had achtergelaten. De Iepen-zigbladwespe is ook nog niet zolang bekend in Nederland en een nieuwe exoot.

De vleermuizen op Wassergeest in de nazomer

Door: Cees Timmermans

Deze zomer waren de vleermuizen er ook op Wassergeest, maar om ze in een excursie te horen en zien moet je dan wel erg laat op stap. Om onze nachtrust niet teveel te verstoren hebben we daarom besloten om in september nog een excursie daarvoor te plannen. Drie september werd de geplande datum met als reserverdatum 10 september. Mede dankzij een aankondiging in de lokale pers, liep de aanmelding als een tierelier. Voor 3 september waren er al snel meer aanmeldingen dan er in de prachtige tribune-hal van Arjan Vergunst passen. De reserverdatum van 10 september werd daarom maar meteen ingezet als tweede excursieavond en ook die avond was flink ingetekend.

Vleermuizen excursie (Sarah Humphrey)

De aanvang van de excursie was gepland rond de zonsondergang. Voordat de vleermuizenshow zou beginnen, was er nog even tijd en licht, om aan de hand van wat foto's en informatiebladen te laten zien wat vleermuizen zijn en hoe ze leven. Voor veel deelnemers kwam er aardig wat nieuwe informatie aangewaaid over de

bouw van een vleermuis, over hun voedsel, over de jachttechnieken van verschillende soorten en over het leven van deze dieren in zomer en winter.

Als show lieten daarna de Rosse Vleermuizen, die hun slaappleatsen in de boomholtes in het Keukenhofbos hebben, hun jachttechniek zien. Met meerderen tegelijk vlogen ze voor onze 'tribune' langs. Door de batdetector konden we ze van een meter of 20 horen aankomen. Dan heb je net de tijd om ze ook in beeld te krijgen. Een batdetector 'vertaalt' als het ware het ultrasonegeluid dat deze dieren uitzenden (20 Khz) naar een geluid met een frequentie die wij mensen goed kunnen horen. De vleermuizen vangen met hun oren zelf het ultrasonegeluid op dat weerkaatst wordt door objecten. Dat zijn bijvoorbeeld de insecten die in de lucht vliegen. Zo kan de vleermuis die insecten in zijn bek vangen en vliegen ze zelf in het donker nergens tegenaan.

Vleermuis (Cees Timmermans)

Toen de vroeg vliegende Rosse Vleermuizen het voor gezien hielden, hebben we ons verplaatst naar een plek verderop op het erf van Arjan. Waar de dieren liepen waren ook de muggen en daar troffen we de gewone Dwergvleermuizen. Deze dieren zijn overal rond onze huizen te vinden. Overdag verblijven ze vaak in spouwmuren van huizen. Je kunt ze daarom overal in onze omgeving zien vliegen in de avond en nacht. Alleen een batdetector maakt het mogelijk om ze te horen en daardoor ook makkelijker om ze te zien.

Als laatste zijn we nog even naar de weg gelopen, omdat daar lantaarnpalen staan met sterke lampen. Wat later op de avond verzamelen zich op zulke punten vaak grote insecten en die vormen een prima prooi voor de Laatvliegers, een tweede grote vleermuis, ongeveer ter grote van een spreeuw. Helaas, vanavond hadden ze kennelijk een ander jachtterrein gekozen. Wij moesten het deze avond doen met de Rosse Vleermuizen en de Dwergvleermuizen.

Op 10 september was er weer een flinke groep geïnteresseerden voor de vleermuisshow. Deze avond waren er vooral ook veel kinderen in de groep. De informatie vooraf werd daar dan ook wat meer op afgestemd. Ze hadden zelf ook opvallend veel vragen, wat het tot een levendige informatieronde maakte. Het programma met de Rosse Vleermuis was deze avond fraai en daarna lieten ook de Dwergvleermuizen zich horen en zien. Een wandelingetje naar de straat voor de Laatvliegers bood de kinderen de ook wel noodzakelijke lichaamsbeweging. Alles bij elkaar was het deze avond een enthousiaste verkenning van het leven van de vleermuizen waarbij er gelukkig ook een aantal zichzelf lieten zien en horen.

Paddenstoelenexcursie in Elswout

Door: Joop Kortselius

De zomer van 2022 was een van de warmste, zonnigste en droogste zomers sinds 1901. Ook in september is het nog warm en zonnig, maar het is niet langer droog. We hebben afgesproken op 24 september en het is lekker weer. Er is voldoende regen gevallen om ons op een mooie paddenstoelenexcursie te verheugen. Op de parkeerplaats zien we de eerste paddenstoelen. Op de voet van een eik staat een Biefstukzwam. En in het gras groeien Mycena's, Gestreept nestzwammetje, Eikenbladzwammetje en Oranjegeel trechtertje. De laatste twee soorten zullen we op Elswout nog vaker tegenkomen. Maar Biefstukzwam en Gestreept nestzwammetje zien we alleen hier. Onderweg naar het poortgebouw wordt de Toefige labryntzwam gemeld. De 16 deelnemers verzamelen zich bij de ingang rond Alfons Vaessen, onze gids, ervaren mycoloog en kenner van Elswout. We zijn niet de enige bezoekers, het is er best druk, er is zelfs een bruidspaar met fotograaf.

Van oorsprong is Elswout geen middeleeuws kasteel, maar is het gebouwd als Moulins hofstede, vanaf 1633. In die tijd was Carl du Moulin een van de belangrijkste Rusland-handelaren van de Republiek. Hij liet bij Overveen een buitenplaats bouwen in de stijl van het Hollands classicisme. Hij kreeg ook vergunning om de

oorspronkelijke duinen te ontzanden. Na de verkoop in 1654 is het landgoed meerdere keren van eigenaar gewisseld. De ontzanding ging nog vele jaren door. Over de latere naam Elswout kon ik niets vinden, maar het ligt voor de hand dat het gebied vernatte en zo geschikt werd voor elzenbos. De huidige inrichting kreeg Elswout in de 19^e eeuw. Sindsdien is de bodem zoveel mogelijk met rust gelaten, waardoor er een zeer rijke paddenstoelenwereld is ontstaan. Alfons Vaessen, onze gids, bestudeert hier de mycoflora al vele jaren en zal ons soorten laten zien die vrijwel uitsluitend op Elswout voorkomen.

Door het poortgebouw betreden we de oude beukenlaan. Dat biedt Alfons de gelegenheid enkele paddenstoelen aan te wijzen die op of onder beuken groeien. De Beukwortelzwam groeit op een dikke wortel van de beuk. Hij is gemakkelijk herkenbaar aan de glanzende, rimpelig geplooide hoed en de langesteel. Een beuk verder zien we Echte tonderzwammen, grote houtige paddenstoelen die tot hoog aan de stam groeien. Veel paddenstoelen zijn de opruimers in het bos, hier zijn de Beukwortelzwam en de Echte tonderzwam daar voorbeelden van. Met andere woorden: deze opruimers leven saprotroof, van sapos = verrot en van trophein = voeden. Is dat schadelijk voor de boom? Vaak wel: de beuk met de Echte tonderzwam is al half ingestort door deze schadelijke parasiet. Maar aan de beuk met de Beukwortelzwam is nog geen schade te zien; deze paddenstoel leeft wel saprotroof maar is slechts een beetje parasiet. Alfons vertelt dat er tegenwoordig van de Echte tonderzwammen ook doodskisten worden gemaakt, speciaal voor toepassing op natuurbegraafplaatsen.

Op de grond onder de beuken staan Eikenbladzwammetjes. Ze groeien op afgeval- len blad van eik en beuk, niet op het vers gevallen blad maar op dat van vorig jaar. Ze leven wel saprotroof maar zijn geen parasiet. Er staan ook amanieten op de grond, hier de Groene knolamaniet en de Panteramaniet. Ze leven samen met de beuk tot wederzijds voordeel (symbiose). Het uitgebreide netwerk van schimmel- draden geeft water en opgenomen mineralen aan de haarwortels en krijgt foto- synthese-producten van de boom. Er staan er nog meer die in symbiose met bo- men leven: Zonnerussula's, Vliegenschwammen en Blauwvlekkende fluweelboleten. De fluweelboleten zijn even een puzzeltje, totdat door druk op de buisjes blauwe vlekken ontstaan. De symbiose tussen schimmels en planten noemen we mycor- rhiza, denk aan mycor = schimmel en rhiza = wortel. Extra aandacht schenkt Alfons aan een klein boleetje, de Peperboleet. Boleten krijgen hun voeding via de wortels van bomen, maar niet deze rakker. Het mycelium van de Peperboleet maakt contact met het mycelium van de Vliegenschwam en onttrekt daar zijn voeding aan. Ook hier groeien beide soorten niet ver van elkaar. Voordat de echte peper in ons land

kwam werd de Peperboleet gedroogd en gemalen en in gerechten verwerkt. Wie wil mag proeven, even op het puntje van de tong. Hij smaakt peperig scherp maar niet zo scherp als de Zonnerussula. Veel animo om te proeven is er niet.

Blauwvlekkende fluweelboleet en Peperboleet (Michel Langeveld)

Dan gaat Alfons even een paar eeuwen terug in de tijd. Ooit behoorde dit gebied bij de duinen. Het duinzand werd gewonnen voor de uitbreiding van Amsterdam. Daardoor ligt het lager dan het aangrenzende duingebied. Van Koningshof naar Elswout is slechts 1 km, maar het hoogteverschil is liefst 26 m. Daardoor stroomt er ondergronds water uit de duinen naar Elswout. Dat kwelwater voert extra kalk aan, waar sommige planten en bijzondere paddenstoelen juist van houden. Zo groeien hier soorten die vrijwel uitsluitend op Elswout voorkomen.

We verlaten het pad en lopen over een speelweide. Daar zien we heel andere paddenstoelen, geen mycorrhiza-vormers maar alleen saprotrofe soorten, zoals Plooirokje, Oranjegeel trechtertje, Grijsbruine grasmycena en Kleinsporige trechterzwam. Er staat ook een groepje spierwitte fragiele paddenstoeltjes die sprekend lijken op de Sneeuw witte mycena (niet bevestigd, Alfons meent dat ze eerst microscopisch onderzocht moeten worden).

Dan volgen we een pad langs een beboste helling. Een paar witte kromme staafjes, die uitsteken tussen de bladeren, blijken te groeien op de pop van een vlieg. Het zijn Bepoederde rupsendoders. Een kleine mycena met een oranje hoedje van ongeveer 5 mm op een heel dun geel steeltje heet Oranje dwergmycena. Alfons weet over veel soorten wel iets bijzonders te vertellen. Over de Langsteel franjehoed, waarvan DNA-onderzoek suggereert dat het eigenlijk een inktzwam is. Over

de Esdoornvlekkenzwam waarvan een vondst in Teylers Museum ligt, maar als fossiel van ongeveer 20 miljoen jaar geleden. Van de Stinkparasol, een kleine parasolzwam die onaangenaam ruikt en bovendien dodelijk giftig is. Onder een beuk hurkt hij neer bij een paar baby-paddenstoeltjes waar wij niets van kunnen maken. Alfons kent deze groeiplaats al jaren en weet dat dit Violetbruine gordijnzwammen zijn, een van de zeldzame soorten. Over een paar weken zal de violette kleur beter zichtbaar worden, daarna verkleurt hij naar bruin.

We vinden nog Gekraagde aardsterren en Plooiervoetstufzwammen, dat zijn buikzwammen waarbij de sporen niet op plaatjes of in buisjes of in gaatjes groeien, maar binnen in de paddenstoel.

Op een stronk groeit een Dakloze huiszwam, anders dan de Echte huiszwam die vaak binnen in gebouwen leeft, groeit deze zo maar zonder dak boven zijn hoofd in de buitenlucht. We zien meer houtzwammen met gaatjes: Gele korstzwam, Witte bultzwam, Elfenbankje, Franjeporiezwam, Zadelzwam, Grijs buisjeszwam, Reuzenzwam.

Langsteelfranjehoed en Kersrode boleet (Michel Langeveld)

De “kers op de taart” is vandaag de Kersrode boleet (niet verwarren met de Rode boleet). Het is de zeldzaamste paddenstoel die we vandaag zien. Verspreidingsatlas.nl meldt de Kersrode boleet vanaf 1990 in slechts 26 atlasblokken, waarvan slechts 2 in de binnenduinen. De meeste waarnemingen zijn in het rivierengebied. Alfons ziet een overeenkomst tussen het voorkomen op de (licht) kalkrijke bodem langs de rivieren en de kalkrijke kwel uit de nabijgelegen duinen. Hij kent deze vaste groeiplaats onder een beuk. We zien een nu nog jong exemplaar. De hoedhuid is gebarsten, waarschijnlijk door de eerdere droogte. We bewonderen de

heldergele kleur. Het kersrood is nu nog niet te zien. Zonder onze excursieleider zouden we deze opvallende boleet geen naam hebben kunnen geven. Dat geldt ook voor meer paddenstoelen. Terug bij het poortgebouw wordt Alfons heel erg bedankt voor de fijne en leerzame excursie.

Paddenstoelenwandeling Tespelduyn

Door: Maud van der Veen

Vier keer per jaar organiseert KNNV Bollenstreek een wandeling op Landgoed en Golfbaan Tespelduyn. Op 15 oktober was het tijd voor de paddenstoelen. Een beetje regenachtig weer hoort wel bij een paddenstoelenwandeling. Liefst natuurlijk enige dagen voordat de wandeling start, zodat de paddenstoelen er zin in hebben. Nou dat lukte mooi dit jaar. Tijdens de wandeling slechts een klein beetje regen en in de dagen voor 15 oktober voldoende om te zorgen dat de grond lekker nat was en er veel te zien was. Met ongeveer 30 deelnemers trokken we erop uit na een korte introductie door Arie Dwarswaard.

Instructie en uitleg (Maud van der Veen)

Er was veel te zien, zoals we de vorige dag al hadden gemerkt, toen we gingen voorlopen. En het leuke is, dat we eigenlijk alleen maar rond het restaurant, de parkeerplaats, de driving range, de parkholes en hole 7 hebben gezocht. We vonden daar alleen al zo'n 70 verschillende soorten. Genoeg om de deelnemers te overvoeren. We liepen in twee groepen het terrein door en kregen steeds uitleg

over de verschillende paddenstoelen, die we tegen kwamen, dankzij de deelnemende kenners, die ook graag op Tespelduyn komen kijken. Hoe voelt de paddenstoel, hoe ziet de onderkant eruit, waar groeit hij?

Leuke anekdotes en weetjes gingen de groep door. Zoals bijvoorbeeld over de Heksenboter, die we tegen kwamen. Zijn dat ook paddenstoelen? Vroeger wel, maar met nieuwe DNA technieken blijken ze toch wat anders in elkaar te zitten. We rekenen ze nu tot de wereld van de slijmzwammen. Ze kruipen over dood hout en zien er met hun opvallende kleuren prachtig uit. En hoe ruik je aan een paddenstoel? Niet diep ademhalen, want dan krijg je alle sporen in je neus. Dicht onder je neus houden en dan er zachtjes overheen ademen. En hoe kijk je nu door zo'n loepje? Loepje dicht bij je oog houden en paddenstoelen bewegen tot je hem scherp hebt. Alles werd netjes uitgetprobeerd. Het werd een interactieve wandeling.

Op de parkeerplaats vonden we natuurlijk weer de Weidekringzwam, die prachtige heksenkringen vormde. Onder de Elzen langs de parkeerplaats was de Elzen krulzoom aanwezig. Onder de Dennen bij de driving range zagen we veel Koeienboleten, maar ook leuke Witte Kluifzwammen. Onder de Dennen stonden nog een Smakelijke melkzwam, een Bruine ringboleet en enkele Taailingen. En tussen het houtschors vonden we nog een fraaie Bekerzwam.

Dooiergele mestzwam en Mycena's (Michel Langeveld)

Op hof 7 stonden de Dooiergele mestzwammetjes weer overal in het gras, hier en daar afgewisseld met de Zwartwordende wasplaten. Maar ook de Plooirokjes hadden het naar hun zin in het gras. Het blijft toch echt bijzonder. Driekleine ... op een rij in die grote grasvlakten.

Eikenbloedzwam, Spechtinktzwam (Michel Langeveld)

Langs de rand van hole 6 stonden veel Anijschampignons, die echt naar anijs ruiken. En in het bos naast parkhole 2 groeiden tussen de oude takken verschillende russula's, zoals de Regenboogrussula, de Grofplaatrussula en de Scherpe kamrussula. Op de diverse takkenrillen was ook veel te vinden, zoals de Eikenbloedzwam, Kaaszwam, Paarse korstzwam, Vals judasoor en de Gele trilzwam. Op de grond vonden we onder andere het Gestreept nestzwammetje, Geweizwammetjes, Hazenpootjes, Melksteelmycena, Sombere Honingzwam, Groene knolamaniet en natuurlijk de Spechtinktzwam, die het elk jaar beter lijkt te doen. Met al die regen van de laatste tijd was het echt een mooi paddenstoelenjaar.

Voor leden door leden

Door: Maud van der Veen

19 oktober hadden we weer een gezellig avond georganiseerd onder het bekende thema: Voor leden Door leden. De eerste binnen bijeenkomst sinds langere tijd. Een echte traditie. We zaten voor de eerste keer in 't Onderdak in Sassenheim, omdat de Klister gesloten is. Dat was wel even wennen. Veel tafels en stoelen, maar ook veel belangstellenden. Met z'n dertigen leek het zaaltje toch wel wat klein. We moeten nog even oefenen.

Er waren vier prachtige presentaties.

Koninginnepage (Pel van Hattum)

Pel van Hattum had uit de foto's van Frans van der Hulst, Jan Plomp, Jos van Schie, Paul Venderbosch, Pel van Hattum en Thomas van Haaster allemaal foto's verzameld over een onderwerp dat met een K begon. De titel was dan ook KKKKKKKK-KKKKKKKKK. De serie begon met het Kaasjeskruidikkopje en eindigde met het Kwarts. Het was een reis door heel Europa, van IJsland tot de Extremadura, van Hongarije en Bulgarije tot Norg. Vlinders, vogels en planten, dieren, alles passeerden de revue. Maar ook Kabouters, Karig maal, Kerk, Kijkhut en Kleurrijk.

Wadlopen (Jan Plomp)

Jan Plomp gaf ons vervolgens een inkijkje in het wadlopen. Vooral zijn schaakvrienden worden vaak uitgenodigd mee te gaan. Voor sommige een ware beproeving, maar voor Jan altijd een genot. Die enorme ruimte, weidsheid en stilte. Het slik is beruchten breekt veel deelnemers op. Verkeerde schoenen mee is een ramp. Van het pad afwijken, levert meestal grote problemen op. Maar uiteindelijk weet de gids iedereen veilig thuis te brengen.

Het bewaarde land (Arie van der Lans)

Daarna kwam Arie van der Lans met een presentatie over Het Bewaarde Land. Dat is een scholenproject in Meijndel, waar kinderen tussen 8 en 10 jaar uit verschillende scholen in de regio Den Haag drie dagen van 9 tot 15 uur van alles over de natuur wordt geleerd. Ze leren onder andere op elkaar te vertrouwen, hun zintuigen te gebruiken, goed om je heen te kijken, kikkers te bewonderen, slakken over je hand te laten kruipen, in bomen te slapen en soep te maken van allerlei planten, die ze zelf hebben gezocht. Een indrukwekkend vrijwilligersproject dat vast een onuitwisbare indruk bij de kinderen achter laat.

Jan en Riek Bischoff Tulleken sloten de serie af met Mossen & Korstmossen, die zij op verschillende plekken in Europa hebben gefotografeerd.

Jan en Riek brengen in hun vakanties vaak een paar uur op eenzelfde plek door, zoals bijvoorbeeld een oude brugleuning of een stalen hek om alle verschillende mossen in kaart te brengen. Maar ook in de bergen is er van alles te vinden. Als ze thuis komen wordt er vervolgens wekenlang gewerkt om alles op naam te brengen. Al die mossen leveren prachtig gedetailleerde plaatjes op, die vaak een landschap op zich zijn.

Jan BT aan het werk (Riek Bischoff Tulleken)

Kerkcitroenkorst en Zonnetjesschildmos (Jan en Riek Bischoff Tulleken)

Minicursus Paddenstoelen

Door: Maud van der Veen

Nadat Agaat Mesman, Arie Dwarswaard en ik vorig jaar onze eerste Minicursus paddenstoelen hadden georganiseerd, durfden we het dit jaar aan nogmaals een minicursus te organiseren. Met de steun van het Ger van Zanenfonds konden we dit keer ons cursusmateriaal laten drukken, waardoor we de deelnemers van wat meer tastbare informatie konden voorzien.

Na de publicatie van de cursus in juli op de website begonnen de eerste aanmeldingen al snel binnen te lopen. Uiteindelijk hadden we zelfs een wachtlijst, omdat we 24 deelnemers echt wel het maximum vonden. Toen we naar de uiteindelijke deelnemerslijst keken bleek niemand lid of donateur van KNNV Bollenstreek te zijn. We hadden een nieuwe doelgroep bereikt.

Nadat we onze presentaties van vorig jaar bijgewerkt hadden, liepen we vrijdag 21 oktober nog een voorronddje om te kijken of er wel voldoende paddenstoelen te vinden waren in het Keukenhofbos. Na een uurtje kwamen we met een lijst van zestig verschillende paddenstoelen terug. Ja, er was genoeg te vinden. Vooral het Gewone vuurzwammetje en de Gele knotszwam waren echte eyecatchers.

Gewone vuurzwam en Gele knotszwam (Maud van der Veen)

Zaterdagochtend 22 oktober meldden de deelnemers zich al om 9.30 uur in 't Onderdak. Arie had zijn presentatie "Een eerste kennismaking met de een moeilij-

ke, maar ook mooie wereld” genoemd. Arie vertelde eerst het een en ander over de historie van onze kennis van paddenstoelen. Waar in eerdere eeuwen de paddenstoel iets was wat je beter kon vermijden, begon vanaf de zestiende eeuw er meer belangstelling voor te ontstaan. Langzamerhand werd duidelijk hoe de paddenstoel kon groeien, dat de “boom” eigenlijk onder de grond lagen dat de paddenstoel de vrucht was.

Na de verschillende onderdelen van de paddenstoel uitgelegd te hebben, begonnen we met een eenvoudige determinatietabel voor de beginners onder het mom: determineren kun je leren. Kijk naar de steel, zijn er plaatjes of gaatjes, is er een ring, welke kleur hebben de sporen en hoe zijn ze aangehecht. En ten slotte kijk om je heen, waar groeit de paddenstoel? Hoewel we het eenvoudig probeerden te houden, is het voor de niet-kenners toch altijd weer (te) veel informatie. Dus Agaat herhaalde de kenmerken nogmaals op een andere manier onder het motto: oefening baart kunst.

Gewapend met spiegeltjes en camera's togen we naar het Keukenhofbos. En ja, daar vonden we dus heel veel verschillende soorten, waarbij veel determinatiekenmerken mooi geoefend konden worden. Plaatjes of gaatjes? Breed of smal aangehecht? Waar staat de paddenstoel onder? Er werden veel foto's gemaakt en namen opgezocht. En nu maar afwachten of al die informatie bij een volgende wandeling gebruikt kan worden. In ieder geval gingen de meeste deelnemers verzadigd met heel veel informatie moe en tevreden naar huis.

Fotograferen om te leren (Maud van der Veen)

Minicursus Paddenstoelen – Impressie van een deelnemer

Door: Anneke

Aangekomen in het 't Onderdak, waar de minicursus Paddenstoelen werd gehouden, bleek het klaslokaal al bijna vol te zitten! En er kwamen nog meer mensen bij. De belangstelling voor deze minicursus was dus zeer groot.

De inleiding door Arie, de paddenstoelendeskundige was al heel informatief. Ik had er eigenlijk nooit bij stilgestaan dat paddenstoelen een vrucht zijn en dat paddenstoelen deel uitmaken van een groot netwerk onder de grond en in symbiose leven met de bomen in het bos. De theorieles werd ondersteund door dia's en het was heel fijn dat we ook sheets meekregen om alles nog eens na te lezen.

Na de lunchpauze gingen we naar het Keukenhofbos. Het was deze dag prachtig herfstweer en dat was boffen. Verrassend dat er zo veel verschillende soorten paddenstoelen te vinden waren in zo'n klein stukje van het bos!

Het was een leerzame dag, maar alles onthouden wat we vandaag gehoord en gezien hebben is heel moeilijk.

Maud, Agaat en Arie, hartelijk dank voor de organisatie van deze cursus.

Najaarswandeling Landgoed Koningshof

Door: Sjef Leermakers

Zaterdag 12 november bezochten we landgoed Koningshof, een van de vele buitens in dit oude duingebied. Het landgoed ligt dicht bij het bekende Elswout en is toegankelijk via een onopvallende poort, waar je ongemerkt zo voorbij zou kunnen rijden. Het gebied stamt als landgoed uit einde 19^e eeuw en is nu eigendom van Natuurmonumenten.

We waren met slechts vijf deelnemers. Dat kwam zo: Jan Plomp had deze wandeling geannonceerd, maar moest op het laatst afzeggen door familieomstandigheden. Dat afzeggen deed hij allereerst via facebook, maar omdat niet iedereen daarvan een account heeft stuurde hij ook een e-mail naar de vijf deelnemers die geen facebook hebben. Vervolgens besloot Cees Timmermans Jan's taak over te nemen, maar omdat Cees zo'n facebook-vrije vogel is, meldde hij dat enkel via een e-mail bericht aan de vijf e-mail deelnemers en de facebook-deelnemers werden daardoor gemist. Misschien een punt van aandacht bij een volgende soortgelijke gebeurtenis.

Hoe dan ook, Cees leidde de excursie en dat deed hij voortreffelijk. Bijkomend voordeel is dat Cees hier regelmatig komt. Hij heeft als vrijwilliger de taak bij tijd en wijle de afrastering te repareren die door de Damherten worden vernield. En zo kon Cees ons allerlei interessante feiten geven en kreeg onze nationale taalvirtuoes weer eens gelijk: 'elk nadeel heb....'

In het park bevindt zich het oudste huis uit de streek - een boerderij met twee kappen - dat daarmee een nationaal monument is. Het grote landhuis waar de eigenaar woont, is gebouwd in Engelse stijl met torentjes, schoorstenen en uitbouwen.

Koningshof (Sjef Leermakers)

Ervoor ligt een tuin die ontworpen is door Springer, een bekende tuinarchitect. Ook is er een vrij grote groentetuin. Het meest bijzonder vond ik de bunker als veilige opslagplaats vol met oude films (celluloid). Deze behoorde bij het filmmuseum dat jarenlang in een belendend pand was gehuisvest. De bunker is ontoegankelijk gemaakt voor vleermuizen en er wordt een constante temperatuur en vochtigheid gehandhaafd, zodat de oude films goed bewaard worden.

Maar we kwamen natuurlijk ook voor de natuur. Ook op dat punt viel er van alles te beleven en we zagen veel zwammen, mossen en korstmossen. Er openbaarde zich een wonderschone wereld, althans voor mij, met bijzondere waarnemingen zoals het uitgebloeide Trosglidkruid. Je ziet enkel nog de zaaddoosjes die paars-gewijs aan een iel stengeltje bungelen. Het is een plantje dat oorspronkelijk uit het oostelijk Middellandse zeegebied komt en in Nederland vooral te vinden is in het oosten van het land. En nu dus ook hier op Koningshof.

Daarnaast vonden we Porseleinzwam, Parasolzwam, Muizenootje (die groeit enkel op dennenkegels), Dennenvlamhoed en natuurlijk heel veel Tonderzwammen, zowel zwarte (dood), als witte (vitaal) exemplaren. Wat de vogels betreft zagen en hoorden we: Roodborst, Pimpelmees, Staartmees en een groepje Goudhaantjes.

Porseleinzwam (Maud van der Veen)

We maakten tot slot nog kennis met een paar langs sukkelende Koniksparden en we bezochten de drinkplaats, waar het krioelde van de hoefsporen. Het moet daar tegen de avond erg gezellig zijn met al die Damherten, Schotse Hooglanders en Koniksparden.

Kortom een landgoed om nog eens naar terug te gaan, ook in een ander seizoen. Bijvoorbeeld als het Trosglidkruid bloeit.

Bijpraten over Wassergeest

Door: *Adrie van Dam*

Bij onze inventarisatierondes liepen we af en toe tegen verschillende determinatieperikelen aan. Die onverwachte verrassingen maken het determineren zo leuk. Even niet weten wat iets is. Soms doen we heel veel moeite om erachter te komen wat we gezien hebben. Om jullie een idee te geven waar we soms tegenaan lopen, hoe iets toch opgelost kan worden of waar we helemaal niet uitkomen, volgen hier een paar voorbeelden.

In een van de tuinen grenzend aan Wassergeest werd een Hermelijn gezien. Of was het een Wezel of een Bunzing? De hulptroepen werden ingeschakeld om te achterhalen wat het geweest zou kunnen zijn. De suggesties buitelden over elkaar heen zoals speelse marterachtigen dat zouden kunnen doen. Details over grootte, kleur en vorm werden opgevraagd. De verspreidingsatlas werd voor de zekerheid ook bekeken. De marterachtige liet zich nog een tweede keer zien en nu kon met alle beschikbare detailinformatie vastgesteld worden dat het een Bunzing was. Dit zou dan de tweede martersoort zijn in Wassergeest. Nu hopen dat er op de wildcamera iets te zien is voor sluitend bewijs. Team zoogdieren, die de wildcamera beheert, zullen de honderden foto's controleren of daar een wit snuitje tussen zit.

Een andere uitdaging waren uitwerpselen van een dier. Maar welk dier? Rode bessen van de Vogelkers omhuld met bruine faeces als ware het kersenbonbons. De hoopjes werden op verschillende plaatsen gevonden en dit was niet van een kleine jongen. Poepherkenningskaarten werden erbij gehaald. Speciale Facebookgroepen met poep als gespreksonderwerp werden bezocht. Een Vos misschien? Of mogelijk een Boommarter? In het grote boek met de kleine drollen leek het van een Eekhoorn afkomstig te zijn. Voor deze atypische hoop kwam toch niet een echt definitieve oplossing. Zullen we ooit weten wie deze poeptert was?

We zijn ook in de ban geraakt door bladmineerders. Op de bladeren verschenen mineergangen. Lichte kronkelende patronen op blad die veroorzaakt worden door de larven van insecten, de zogenaamde bladmineerders. Insecten leggen hun eitjes op het blad van een plant. Als de eitjes uitkomen, kruipen de jonge rupsjes in het bladmoes en maken een gang door het blad heen. Zo'n gang noem je een mijn en de larven kruipen als echte mijnwerkers door een gangenstelsel in het blad en doen zich tegoed aan de plant. Naar mate het larfje groeit, wordt de mijn breder en eindigt in een blaas waar uiteindelijk het rupsje uitkruipt. Deskundigen

kunnen aan de waardplant, de vorm van zo'n gang en de afscheidingen van het larfje die in donkere puntjes te zien zijn, bepalen welk insect dit is. Deze deskundigheid in kronkelende poepgangetjes is niet wijd verbreid en voor onze groep is dit nieuwe uitdaging.

Mineergang van een Esdoornmineermot

Vermoedelijk een bladschimmel (Adrie van Dam)

Op de bladeren van de Vogelkers werd een vertakte gang ontdekt die de vorm had van een hertengewei en ook een blaas heeft. Dit specifieke patroon moest wel op te lossen zijn. Verschillende websites werden doorzocht, beeldherkenning maakte er van alles van behalve het goede. Dan maar een deskundige bladmineerder aanschrijven. Het antwoord kwam snel. "Nee, dit kan geen bladmineerder zijn. Die kan niet van die ingewikkelde draaien maken. Het is vermoedelijk een schimmel". We werden op een ander been gezet en de zoektocht ging verder, want we werden steeds nieuwsgieriger. Andere specialisten en soortenforums werden geraadpleegd. De natuur is nooit saai. Zo kom je van de insectenwereld in de schimmelwereld terecht. En dat alleen door een enkel boomblaadje. De oplossing is helaas nog niet gevonden. En wie dit patroon herkent, alle suggesties zijn welkom. Dit waren een paar van die determinatie uitdagingen waar we soms voor staan, maar de meeste determinaties verlopen heel wat vlotter. Ook dankzij deskundigen van de KNNV of uit de kennissenkring die soms met ons meegaan.

Jaarlijks vindt halverwege de maand oktober de schouw van de watergangen plaats en voor die tijd dienen sloten schoon te zijn. Joop Kortselius, die regelmatig met ons Wassergeest bezoekt en helpt bij de inventarisatie, tipte ons. Voorstel was om, voordat de sloten leeggehaald zouden worden, nog eens langs de slootjes te gaan om te zien of we nog iets konden ontdekken. Tussen het kroos werd door Joop het Gewoon watervorkje herkend, dat dezelfde kleur heeft als kroos en daardoor voor de leek onopvallend is. Het Gewoon watervorkje is een wortelloos en drijvend mosplantje, een levermos. Bij sommigen misschien wel bekend als

zuurstofplant in het aquarium. In de sloot biedt zo'n tapijtje drijfmoss vooral bescherming aan jonge visjes. Een ander wortelloos plantje is Groot blaasjeskruid dat ook uit de sloot gevestigd werd. Blaasjeskruid is een vleesetend plantje dat prooidiertjes vangt en verteert en zo extra stikstof - zoals in eiwitten - bemachtigt. Daardoor heeft het een concurrentievoordeel ten opzichte van andere wortelloze waterplanten. Op plaatsen met veel stikstofdepositie gaat dit voordeel verloren en verliest Blaasjeskruid de concurrentiestrijd. Ook blaasjeskruid wordt in de aquariumhandel aangeboden, als vleesetende zuurstofplant. We waren net op tijd want de week erna werden de sloten aangepakt. Niet alleen planten, ook de Rode Amerikaanse rivierkreeft en nog meer wat eigenlijk in het water hoort kwam op het weiland terecht.

De Grote Zilverreiger is een trouwe bezoeker in Wassergeest en is weer regelmatig foeragerend te zien langs de slootkantjes. Karakteristiek met zijn lange nek in een S-vorm om razendsnel uit te schieten en zijn prooi te pakken. In de maanden mei, juni en juli, het broedseizoen werd ie gemist. Deze moerasvogel broedt in kolonies in rustige en natte gebieden en Wassergeest is hiervoor te klein. In waarneming.nl kunnen we mooi zien wanneer, waar en hoeveel waarnemingen van deze mooie statige vogel in Wassergeest te zien zijn geweest. In het magazine Roots staat een artikel over de Grote Zilverreiger die begin 19^e eeuw bijna uitgeroeid was door de jacht op z'n witte veren. Deze veren waren een gewilde decoratie voor op de dameshoedjes. Niet alleen in Nederland, maar in veel andere landen.

Om o.a. de jacht op deze vogel tegen te gaan werd in 1899 de Vogelbescherming opgericht. De Grote Zilverreiger is nu een beschermde inheemse soort. In Wassergeest is de Grote Zilverreiger veilig. Hier wordt niet met andermans veren gepronkt, hier wordt alleen in onopvallende kleding gestruind en waargenomen.

Aantal waarnemingen

Locatie waarnemingen Grote Zilverreiger

Na een lange, lange droge zomer kwam er eindelijk regen. En het moest wel een paar keer flink regenen, voordat het paddenstoelenseizoen geopend kon worden. De eerste paddenstoelen verschenen op de drassige paden, maar in de bospercelen bleef de grond nog lang droog. Maar uiteindelijk kwamen ze daar ook te voorschijn. Weer een soortgroep waar we ons volledig op kunnen storten. En de determinaties? Dat zal voor een aantal paddenstoelen ook voor de nodige hoofdbrekers gaan zorgen. Voor veel paddenstoelen zijn macroscopische of veldkenmerken voldoende om de soort te bepalen, maar voor veel andere soorten zijn ook de microscopische kenmerken van belang en doorslaggevend voor de soort. Maar wij geven niet op en leren steeds wat bij.

De nachtcamera's draaiden ook weer overuren. Dit keer hadden we een paar leuke waarnemingen.

Boommarter (Cees Timmermans, Thomas van Haaster en Sjaak Weijers)

Gi-Ga-Groen op school

Door: Maud van der Veen

Het thema van de Kinderboekenweek was dit jaar Gi-Ga-Groen. En dan is er op eens een school, die iets over groen wil organiseren en KNNV Bollenstreek daarvoor benadert. Agaat Mesman, Lidy van der Salm en ik vonden dat wel een leuke vraag. En zo togen we naar de Regenboogschool in Voorhout.

We hadden bedacht dat de bladen van de Gunnera een prachtig voorbeeld zijn voor Gi-Ga-Groen. En zo ontstond het plan voor elke klas een blad mee te nemen en de klas te vragen het blad te versieren met groen. Aan het eind van de week zouden dan alle bladen tentoongesteld kunnen worden. Tespelduyn was zo aardig ons 8 bladeren van de Gunnera te schenken. Daarnaast zouden we in de lagere

groepen een presentatie over groen houden en voor de hogere groepen een speurtocht in het Overbosch maken.

Op 12 oktober togen we met z'n drieën naar de school om de jongste 4 groepen

iets te vertellen over de natuur en natuurlijk het een en ander te laten zien. Wistje dat dennennaalden bij een dennennappel horen, eikeltjes een dopje hebben en er ronde en ovale rode besjes zijn? Het werd al snel een gegraai in alles wat we meegenomen hadden en tot onze verbazing waren er best wel veel kinderen, die enige groene kennis hadden. Het Gunnerablade werd met enige aarzeling vanwege de stekeltjes toch door veel kinderen aangeraakt en de Gunnerabloem was echt imposant.

Maar ook een Grote parasolzwam was erg in trek. Leuk om te zien dat iets Giga's voor sommige kinderen heel fascinerend is, maar dat andere kinderen vooral voor het hele kleine gaan, zoals bijvoorbeeld hele kleine blaadjes. Samen met de onderwijzeressen zijn de kinderen daarna met onze versiertips bij de school op zoek gegaan om hun blad het mooiste blad van de school te maken.

Op dinsdag 18 oktober hadden we een speurtocht in het Overbosch in Voorhout voor groep 5, 6 en 7 georganiseerd. Met allerlei vragen hadden we ervoor gezorgd dat ze goed om zich heen moesten kijken en bordjes moesten lezen om zodoende de quizvragen te kunnen beantwoorden. Vol verwachting stonden we bij de ingang van het bos te wachten. Groep 5 en 6 kwamen lopend en waren dus een beetje laat. Maar na de eerste introductie renden ze het bos in. Onze zorgvuldige planning liep af en toe volledig in het honderd, maar ze zagen wel heel veel verschillende dingen. "Mevrouw-ouw, wat is dit?" klonk het uit alle uithoeken. Overal zag je oranje en gele hesjes in het bos rondlopen. Handenvol eikels werden verzameld als versiersel (moeilijke opgave voor de juffen om die op een blad te krij-

gen), alle paddenstoelen werden aangewezen, maar blijven netjes staan en de omtrek van de bomen werd fanatiek gemeten.

Groep 7 zou starten als groep 5 en 6 weg waren. Maar zij waren op de fiets en dus veel te vroeg. Gelukkig hielpen de juffen en de begeleidende ouders ons met de chaos. Een aantal van de oudere kinderen zaten bij de scouting en kwamen daarvoor veel in het bos. Zij wisten al veel over de planten, bomen en paddenstoelen. Zo wezen zij ons op de Oranje bekerzwammen, die bij de wortels van een omgevallen eik opkwamen. Het was leuk om te zien hoe betrokken kinderen bij de natuur kunnen zijn.

Agaat, Lidy en ik vonden het leuk om te doen. We werden ook fanatiek en hebben zelf ook een Gunnera blad versierd. We zijn benieuwd of we de eerste prijs krijgen.

Libellen in Overijssel

Door: *Annelies Moolenaar*

Een prachtige uitgave van de KNNV trok mijn aandacht: *Libellen in Overijssel* (2020 ISBN: 9789050117739) met, zoals de ondertitel luidt, briljante foto's van Alex Huizinga. Het is een geweldig boek (ook van formaat)! De service die de uitgeverij biedt, is dat de gebieden die erin beschreven zijn ook als wandelroute apart te downloaden zijn. Het enorme boek hoeft dus niet mee in de rugzak. Het is vooral een prachtboek om thuis een wandeling voor te bereiden.

Zo'n prachtig libellen-fotoboek is tot stand gekomen door vele seizoenen veldwerk, en waarschijnlijk ook wel door toegang op plekken waar je als doorsnee toerist-wandelaar niet komt. De uitgezette wandelroute gaat deels om de drassige gebieden heen, waardoor niet alle vennen bereikbaar zijn.

Overijssel is wel een grote provincie: de locaties liggen niet echt dicht bij elkaar. Begin juli dit jaar kon ik een paar van deze mooie gebieden bezoeken. In de buurt van de Wieden-Weerribben ligt **Kiersche Wijde**. Je kunt daar goed parkeren en verschillende routes staan uitgezet. Het is daar werkelijk prachtig en zo rustig! Helaas was er nu net strak gemaaid. De verwachte hoeveelheden libellen waren er niet. Een paar leuke soorten nog wel: Bruine Korenbout, Vuurlibel, Viervlek, Bloedrode heidelibel.

Mijn vakantieverblijf was in de streek Twente, redelijk dichtbij **Engbertsdijkvenen**. De leukste soorten, die ik daar gezien heb, zijn de zeldzame Venwitsnuitlibel en Gevlekte witsnuitlibel. De Blauwe Glazenmaker vloog in die periode (5-14 juli) ook tamelijk talrijk. Je kan je daar ook uitleven om pantserjuffers op de foto te krijgen: de Gewone, de Tengere en de Houtpantserjuffer. De Gewone pantserjuffer heeft heel mooie blauwe oogjes. Doordat juffers, net als libellen, na het uitsluipen nog niet meteen op volle kleur zijn, bleek achteraf dat ik toch wel heel vaak steeds de Gewone pantserjuffer op de foto had gezet. Vlinders waren er volop: Oranje zandoogje, Koevinkje, Landkaartje, niet te tellen zoveel. Ook een Eikenpage gezien. Een heel fraai soort was de Grote Weerschijnvlinder. Die zat op een 'bloeddende' eik heerlijk sap te drinken. Hoe groot deze vlinder is, is te zien op de foto: vergeleken met de Atalanta is het echt een flinke dame.

Venwitsnuitlibel (Annelies Moolenaar)

Bij de parkeerplaats van het gebied staan borden met de oproep, om zonnende reptielen/amfibiëën met rust te laten. Ik ging ervan uit dat ik die niet tegen zou komen, maar tot mijn verrassing staker toch een keer een enorme Adder het zandpad over. Ook de Boomkikker heb ik gezien, dankzij de tip van een paar andere natuurliefhebbers. Een paar heel mooie vogelsoorten kruisten ook mijn pad. Wielewaal en Wespendif, daar word je toch wel heel blij van!

Het **Haaksbergerveen** was ook een bijzonder gebied om te verkennen. De wandelroute ging deels langs het gebied, maar ook er doorheen. In de omgeving was alom het protest tegen het landelijk stikstofbeleid zichtbaar, met borden in streektaal en omgekeerde vlaggen. Wat ook een schril contrast bood met de Nederlandse worsteling om hoogveengebieden als deze te kunnen behouden: net over de grens, aan de Duitse kant, wordt dit zelfde hoogveen rijkelijk afgegraven om potgrond van te maken.

Als wandelgebied is het er heerlijk rustig, de vergezichten zijn prachtig en er wemelt inderdaad van alles. Leuke soorten daar gezien: Penseelkever en Heideblauwtje.

Grote weerschijnvlinder en Atalanta (Annelies Moolenaar)

In een stromend water-biotoop zijn weer andere libellensoorten te vinden dan bij het hoogveen. Dus heb ik ook twee keer een dag doorgebracht in het natuurgebied **Beneden-Regge** bij Hancate. Daar is een vistrap, waar het stromende water lekker bruist. Daar kan je je uitleven om Weidebeekjuffers te fotograferen, en dat heb ik dan ook uitgebreid gedaan. Wat zijn die mooi, zowel zittend als in de vlucht!

Een veel voorkomende soort is daar ook de Blauwe breedscheenjuffer. Die is makkelijk te herkennen, omdat zowel de dames als heren echt flinke kuitenscheenbeentjes hebben en dat is zelfs met het blote oog al te zien. En dat onder Wielewalenejodel, het zien en horen van Groene Specht, IJsvogel, Kleine Karekiet en Bosrietzanger. Het is zo mooi daar! Een passerende dame in kano riep met luide stem dat ze een Bever zag. Had zij zich maar gedeisd gehouden, want het dier kreeg volgens mij de schrik van zijn leven en die liet zich dus echt niet meer zien. Hopelijk komt daar een volgende keer dan nog eens van. Zo was er behalve de libellen dus nog zoveel meer te zien en te genieten in Overijssel! Dankzij dit prachtige fotoboek heb ik er een heerlijke vakantie gehad.

Gewone pantserjuffer (Annelies Moolenaar)

Natuurmomentje Bliksem

Door: Otto Thomas

Op 22 oktober na een paar uurtjes rondstruinen in het AWD stuitte ik in het Pan-
nenland op een eik met een lelijke streep losgelagen bast. Hoewel ik dit nog niet
eerder zo gezien had was de conclusie vrij snel getrokken dat dit een bliksem
inslag moet zijn geweest. Bevers hebben we nog niet in de duinen en bovendien hebben
die andere tafelmanieren.

Omdat een waarneming als dit weer nieuwsgierig maakt heb ik wat documentatie
gezocht over dit natuurverschijnsel. Voor een vrij zeldzaam bliksemspoor als dit is
een inslag van 10.000 tot 100.000 ampère nodig. Doordat onder andere eikenhout
wat meer olie- en vethoudend is dan andere houtsoorten lopen eiken een groter
risico dan bijvoorbeeld beuken en naaldhout. De sappen onder de bast worden in
een fractie van een seconde een stoomexplosie en de bast wordt weggeblazen. De
vellen liggen erbij en de grond aan de voet van de stam is wat omgewoeld. Ook
ondergronds zal er schade zijn aan het wortelstelsel.

Juist bij bomen die nog droog zijn vóór de regen losbarst, ontstaat schade over de volle lengte. Bij beuken stroomt geleidend regenwater langs de bast naar beneden en zijn zo beter beschermd tegen bliksem. Vrijstaande bomen in een meer open landschap lopen meer risico getroffen te worden, maar afhankelijk van plaats en groeihoogte kan dit dus ook in bosachtig terrein gebeuren. Gek genoeg zijn bepaalde bomen dan soms meer dan eens de sigaar. De scheur in de bast is een risico met het oog op schimmels en micro-organismen die kunnen binnendringen maar deze eik zal een schade als dit wel overleven, er zijn ook bomen die letterlijk ontploffen. Monumentale risico-bomen worden tegenwoordig zelfs uitgerust met bliksemafleiders! Ik ben blij dat ik er niet bij was op het moment van inslag maar verder was het een interessant geval.

Bliksem in boom (Otto Thomas)

Waarnemingen 1 augustus t/m 30 oktober

Door: Sarah Humphrey

Wegens een goed gevulde Duinrel is er deze keer een zeer beknopt overzicht. Ik heb de meeste waarnemingen moeten weglaten, voor een volledig overzicht van de afgelopen periode kijk even op <https://knnvbollen.waarneming.nl/>

In de zomer filmde een waarnemer een Jan van Gent op het Norremeer, ver uit de koers want dit is natuurlijk een zeevogel (JDR). Op 8 augustus duikt er weer eentje ver weg van de kust op, in de buurt van de Leidsevaart ter hoogte van de KTS in Voorhout. Als de waarnemer een uur later terug gaat om meerdere foto's te maken is de vogel verdwenen....(WNL)

Van de reigersoorten zijn de Grote Zilverreiger, de Kleine Zilverreiger, de Blauwe Reiger, de Purperreiger en de Roerdomp de afgelopen periode goed vertegenwoordigd. Een slaaplaatstelling van Grote Zilverreigers op 21 oktober op de Oude Vuilnisbelt te Sassenheim levert 48 vogels op (HVS). Van 30 augustus tot en met 4 september is er een Purperreiger ter plaatse in de Hemmeerpolder te Warmond (VWA). Een Kleine Zilverreiger is van 5 tot en met 15 oktober te zien in de Hoogeveense Polder te Noordwijkerhout (VWA). Op 13 augustus is er een Roerdomp ter plaatse op de Oude Vuilnisbelt te Sassenheim (JDR).

In het najaar en in de winter zien wij andere ganzensoorten dan in andere jaargetijden. Van de 'winter ganzen' zijn al drie soorten gesignaleerd: 31 Toendrarietganzen vliegen op 19 oktober over de Herenweg in Noordwijkerhout (WNL) en op 24 oktober vliegt een groep van 25 Kleine Rietganzen in zuidelijke richting over Polder Boekhorst in Voorhout (JWI). De eerste Kolganzen van de winter vliegen op 19 oktober in zuidelijke richting over het centrum van Sassenheim (HVS).

Verreweg de leukste waarneming onder de roofvogels is die van een Steppekiekendief op 25 september in Sassenheim, dit is de eerste ooit voor Sassenheim! (HVS, SHU). De vogel vliegt rustig in zuidelijke richting over het dorp, waarschijnlijk op weg naar zijn Afrikaanse winterverblijf.

De laatste waarneming van het jaar van een Bruine Kiekendief is van 15 september, de vogel is ter plaatse op de Oude Vuilnisbelt in Sassenheim (JDR).

Leuk om te melden is de ♂ Pijlstaart (AMO, TVH) op 29 oktober ter plaatse in een sloot grenzend aan een achtertuin in Lisse, hij blijkt een vaste gast te zijn want vorig jaar is hij hier ook gezien.

Pijlstaart (Annelies Moolenaar)

Er is tenminste een succesvol broedgeval van Patrijzen de afgelopen periode. Op 3 augustus is er een paartje ter plaatse in Polder Het Langeveld te Noordwijkerhout met niet minder dan 16 jongen! (RGE).

De afgelopen periode zijn er een aantal bollenvelden onder water gezet. Een in de Elsgestepolder levert verschillende soorten steltlopers op, onder andere Bosruiter, Kleine Plevier, Bontbekplevier, Goudplevier en Kemphaan (VWA). In de Zilkerpolder te Noordwijkerhout zijn Regenwulp en Zwarte Ruiter te zien (VWA).

Bosuil, Kerkuil en Ransuil zijn allemaal de afgelopen periode waargenomen (WNL). Bosuilen zijn in Hillegom, Noordwijkerhout en Sassenheim gezien (JDR, RGE, WNL). De laatste Gierzwaluw van de zomer is op 16 september in onze omgeving vliegend te zien over de Noordzijdepolder in Noordwijkerhout (WNL).

Het is leuk om te melden dat de laatste periode vele waarnemingen van Ijsvogels zijn binnengekomen. Kennelijk heeft een zachte winter in 2021/2022 geholpen, bijvoorbeeld na een afwezigheid van twee jaar is deze soort weer in de Vosse- en Weerlanerpolder te Hillegom gezien (WNL). Het gaat om een jagende ♂ ex.

Gaaf is de waarneming van een Hop in september midden in een woonwijk in Noordwijkerhout! (VWA) De vogel foerageert op zijn gemak ondanks vele voge-

laars die met verrekijkers en fototoestellen op hem af zijn gekomen. Deze Hop is de derde exemplaar voor de Bollenstreek en blijft drie dagen op deze plek. Ook leuk zijn de waarnemingen van Draaihalzen in augustus op de St. Bavo in Noordwijkerhout (MWI) en op landgoed Wassergeest in Lisse (WNL).

Hop (Sjaak Weijers)

De laatste Boerenzwaluw van de zomer is op 12 oktober te zien in de Elsgeesterpolder te Voorhout (JWI). De eerste Grote Gele Kwikstaart van het najaar is op 10 september ter plaatse op Nieuw Leeuwenhorst in Noordwijkerhout (WNL). 8 Paapjes zijn op 31 augustus ter plaatse in de omgeving van de Oude Vuilnisbelt in Sassenheim (HVS). Op 10 september zijn er 5 Tapuiten te zien in de Elsgeesterpolder (WNL).

In de avond van 18 oktober hebben honderdduizenden Koperwieken Scandinavië verlaten om na een nachtelijke trektocht over de Noordzee op 19 oktober *land fall* te maken in Nederland. Op 19 oktober telt een waarnemer meer dan 6000 vogels vliegend over de Herenweg in Noordwijkerhout (WNL). Een Bladkoning is op 28 september te zien op landgoed Wassergeest in Lisse (WNL). Deze soort is

meestal in het najaar te zien tijdens de trektijd. Dit is de enige waarneming van deze soort dit jaar.

Ik rond dit overzicht af met een leuk bericht over Huismussen in de wijk Elsbroek te Hillegom (WNL). Op 19 augustus telt een waarnemer 56 vogels maar er zitten waarschijnlijk meer verstopt. De kolonie blijft groeien, 'Toen wij hier 5 jaar geleden kwamen wonen waren het er maximaal 20', meldt de waarnemer.

Met dank aan de waarnemers:

AMO	Annelies Moolenaar	RGE	Reinder Genuït
HVS	Hans van Stijn	SHU	Sarah Humphrey
JDR	Job de Ridder	TVH	Thomas van Haaster
JWI	Jan Wierda	VWA	Vele waarnemers
MWI	Maarten Wielstra	WNL	waarneming.nl

Waarnemingen voor de periode 1 november 2022 t/m 31 januari 2023 kunnen worden doorgegeven via www.waarneming.nl, bereikbaar via onze website, of per email: vogelsbollenstreek@gmail.com

Knobbelzwanen (Sarah Humphrey)

Gedicht: Dierlijk lief en leed

Door: Paul Venderbosch

zoals

Een wolf die, heimelijk verkleed,
ging consumeren
Heel wreed zo wat schaapjes eet
in schaaapse kleren

zoals

Rudolf die een sleetje reed
Wilde proberen
dat de kerstman, ook verkleed
zal arriveren

zoals

de mens, die hem welkom heet.
Hem kan waarderen
Wat rendiervlees, zoals u weet,
kan consumeren

zoals

Franciscus, een dierprofeet
die ons wil leren
dat al dat nare dierenleed
mag ommekeren

De allereerste dierendag vond plaats op 4 oktober 1930. Een jaar eerder was tijdens een internationaal congres van de dierenbescherming die datum uitgeroepen tot Werelddierendag om aandacht te vragen voor het welzijn van dieren. De keus viel op 4 oktober omdat het ook de gedenkdag is van Sint Franciscus van Assisi.

Activiteitenprogramma

Zaterdag 7 januari 2023: Winterpannenkoekenwandeling in de Amsterdamse Waterleidingduinen

In 2022 kon deze wandeling wegens de coronapandemie helaas niet doorgaan. De alternatieve Zomerpannenkoekenwandeling in juli was druk bezocht en vraagt om herhaling. Ook dit jaar zal Clarence Wever weer onze gids zijn. Na afloop van de wandeling (rond 12.00 uur) gaan wij in de Boshut van 't Panneland genieten van een heerlijke pannenkoek. De vereniging biedt u een drankje aan, de pannenkoek is voor eigen rekening.

Vertrek om 09.00 uur vanaf de parkeerplaats bij het gemeentehuis van Lisse. Opgeven per e-mail uiterlijk 5 januari bij jan.bischoff.tulleken@gmail.com. Wilt u opgeven of u zelf rijdt en eventueel anderen mee wilt nemen (graag het aantal personen opgeven) of dat u liever met een ander mee wilt rijden. Meerrijders betalen € 2,00 aan hun chauffeur.

Zaterdag 28 januari 2023: Winterwandeling landgoed Leyduin

Deze wandeling is bedoeld om gezellige wandelen waarbij we onderweg aandacht besteden aan de dingen die we tegenkomen en gebruik maken van de kennis die in de groep aanwezig is. Een ieder kan op deze wijze een aandeel hebben in de excursie. De wandeling duurt ongeveer twee uur. We verzamelen om 8.30 uur bij gemeentehuis Lisse. Autokosten € 1,00 p.p. te betalen aan de chauffeur. U kunt zich tot 25 januari opgeven bij Jan Plomp tel. 0252-516545 of email janplomp2017@gmail.com. Wilt u daarbij opgeven of u zelf rijdt en eventueel anderen mee wilt nemen (in dat geval graag het aantal personen opgeven) of dat u liever met een ander mee wilt rijden?

Donderdag 2 februari 2023: Lezing Spitsbergen en Groenland

Piet Veel vaart met het Haarlemse zeilschip de "Anne Margaretha" als gids en kok naar zowel zuidelijke (Antarctica, Patagonië en South Georgia) als noordelijke bestemmingen. Daarbij gaat dan om gebieden zoals Spitsbergen, IJsland en Groenland. Over het reizen in het noordelijk poolgebied, woest en verlaten maar vaak van een grootse schoonheid en met de bijbehorende bijzondere natuur gaat deze lezing. Daarbij gaat Piet ook in op de geschiedenis en cultuurhistorische aspecten. De avond begint om 20.00 uur en eindigt om 22.00 uur in 't Onderdak, J.P. Gouverneurlaan, 2171 ER, Sassenheim. Toegang is gratis. Graag van te voren opgeven bij secretaris@bollenstreek.knnv.nl.

Zondag 19 februari 2023: Mossen en Korstmossenexcursie in de AWD

Onder leiding van Thijs van Trigt gaan we op zoek naar mossen en korstmossen in de Amsterdamse Waterleidingduinen. We verzamelen bij de ingang van de Zilk en we beginnen om 10.00 uur. De excursie duurt naar verwachting tot ongeveer 12.30 uur. Kneed je goed aan, want er wordt veel stilgestaan. Tip neem een loepje mee voor de kleine details. Geef je op voor 17 februari bij Agaat Mesman per mail agaat@quicknet.nl of per telefoon: 06 55061112. **Let op deze excursie is op zondag.**

Vrijdagavond 10 maart 2023: Eindrapport inventarisatie Wassergeest

Een werkgroep van KNNV Bollenstreek heeft in 2022 een uitgebreide inventarisatie uitgevoerd op Landgoed Wassergeest. We hebben daarover in het afgelopen jaar regelmatig verslag gedaan. Nu presenteert de werkgroep het eindrapport met de aanbevelingen voor het Zuid-Hollandslandschap. De avond begint om 20.00 uur en eindigt om 22.00 uur in 't Onderdak, J.P. Gouverneurlaan, 2171 ER, Sassenheim. Graag van te voren opgeven bij secretaris@bollenstreek.knnv.nl.

Zaterdag 18 maart en vrijdag en zaterdag 14 en 15 april 2023: Minicursus vogels

KNNV Bollenstreek organiseert in 2023 wederom een tweedaagse Minicursus Vogels

1^e dag: zaterdag 18 maart 2023 van 9.30 tot 15.30 uur

2^e dag is gesplitst in twee delen: vrijdagavond 14 april 2023 van 19.30 tot 21.30 uur en zaterdagochtend 15 april 2023 van 9.00 tot 11.00 uur.

De cursus is bedoeld voor beginnende vogelaars, die graag iets meer willen leren over vogels. Hoe herken je ze aan hun vorm, kleuren, gedrag en zang. De eerste dag behandelen we veel voorkomende water- en weidevogels en de tweede dag de algemene bos- en tuinvogels. De eerste helft van de cursusdag behandelen we de theorie, die we vervolgens buiten in de praktijk gaan brengen. De cursus wordt gegeven door Annelies Moolenaar, Sarah Humphrey en Maud van der Veen.

Het ochtenddeel op 18 maart en het avonddeel op 14 april zullen plaatsvinden in 't Onderdak, J.P. Gouverneurlaan, 2171 ER, Sassenheim.

Het middagdeel op 18 maart zal plaatsvinden in de Polders Poelgeest in Oegstgeest. Het ochtenddeel op 15 april zal plaatsvinden in Nieuw Leeuwenhorst, Gooweg 36, 2211 XX Noordwijkerhout.

Voor koffie en thee wordt gezorgd, voor de lunch moet iedereen zelf wat meenemen. Het maximum aantal deelnemers is 20. U kunt zich opgeven voor deze cursus bij secretaris@bollenstreek.knnv.nl. Graag ontvangen wij uw naam, adres, telefoonnummer en emailadres. We nemen dan contact met u op.

Zaterdag 25 maart 2023: Lentevreugd in Wassenaar.

Lentevreugd is een voormalig stuk bollengrond uit de jaren '20. Het is een overgangsgebied tussen duin en polder. Het ligt in Wassenaar tegen de binnenduinrand en is 18 jaar geleden omgevormd naar een natuurgebied. Met als doel, betere leefomstandigheden te ontwikkelen voor kwetsbare planten en dieren. Wij gaan daar ongeveer 2 uur rondwandelen, o.l.v. onze duingids, de heer Hugo Woudenberg. Wat treffen we daar zoal aan? Een kudde runderen "Schotse Hooglanders en Konikpaarden". Zij zorgen voor variatie in de begrazing. Er zijn meer dan 100 vogels gezien op Lentevreugd. O.a. Waterrietzanger, Kiekendieven, Boomvalken en Lepelaars. Wellicht horen we hoog boven ons de veldleeuwerik. Deze soort is in aantal erg afgenomen, daarom is er onlangs een fonds in het leven geroepen om o.a. het Leeuwerikveld en Vlinderveld goed te beheren. U kunt zich voor deze excursie opgeven tot 22 maart bij Lidy van der Salm, per email vdsalm@hotmail.com. Wilt u daarbij opgeven of u zelf rijdt en eventueel anderen mee wilt nemen, of dat u liever met een ander mee wilt rijden. We verzamelen om 9.30 uur bij het gemeentehuis Lisse. Meerrijders betalen hun chauffeur € 2,00.

Bruine korenbout (Annelies Moolenaar)

